

Âlimden Âlime Köprü-3

Nureddin Yıldız'ın "Hadislerle Diriliş" (117.) dersidir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. وَصَلَّى اللَّهُ وَسَلَّم عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd, Efendimiz Muhammed aleyhisselama, ailesine, ashabına salat ve selam olsun.

Âlimler de insandır. Peygamberler de insandır. Peygamberler masum oldukları (Allah onları hata etmeye karşı koruduğu) için herhangi bir peygamberin yanılığısından söz etmek mümkün değildir. Ancak âlim, peygamber vârisi de olsa neticede insandır, hata edebilir.

Âlimlerin hataları ve bu hatalardan kaynaklanan ulema ihtilafı, ümmetin içinde tabî'dir. Bu tabîliği kabul etmemek gayri tabî bir tutumdur. On âlimin onunun da aynı şeyi söyleyeceğini temenni edip böyle bir manzaranın hayalini kurmak yalnızca Müslümanlığımızın heyecanını azaltmaya yarar. Zaten böylesi sadece masallarda olur. Allah Teâlâ da böyle bir şey emretmemiştir.

Allah'a, Peygamber aleyhisselama ve Kur'an'a iman meselelerinde herhangi bir tartışması olamayacak (olmayan) âlimlerin geri kalan konularda ihtilaf etmeleri doğaldır. Bu, Cebrail aleyhisselamın getirdiği bir miras üzerinden âlim olmalarına karşın onlara sürekli Cebrail'in gelmiyor (vahiy almıyor) olmasının bir sonucudur. Dolayısıyla içlerinden biri ileri çıkıp "bana dün gece Cebrail dedi ki..." diye cümlesine başlayamadığı için hiçbirinin sözü Peygamber aleyhisselamın sözü mesabesinde değildir.

Âlimlerimizin bir plastik fabrikasında üretilen bardaklar gibi hepsinin aynı olmasını bekleyemeyiz. Âlimler arasında farklı düşünme, dinimizin hareketli olması manasına gelir. Bugün Kur'an'ımız üzerindeki tefsir çalışmaları, hadislerin şerhleri ve fıkıhın okyanus misali birikiminde bir hareketlilik söz konusuysa ve ashab-ı kiramın heyecanına benzeyen bir şevkle rahle başına oturan talebeler bulunabiliyorsa, bu Ebu Hanife'ye karşı çıkabilen âlimlerimizin olmasından ve Ebu Hanife'nin onlara cevap vermesindedir. Ekonomik ifadesiyle bir piyasa hareketliliği vardır.

Dinlerinden geçinmek gibi bir bataklığa düşmeksizin dinlerini hareketlendirmek için çalışmış o kadim ulemamızın bu fonksiyonu çok önemlidir. Ne geçmiştekiler ne günümüz âlimleri için tek sözlü olmaları yönünde bir beklentiyi bu nedenle taşıyamayız.

Sözünü ettiğimiz hareketlilik donduğu zaman tıpkı ekonomide rakip firmalar olmadığında ekonominin bir zulüm aracına dönüşmesi gibi ilimde de birbirine hatalarını haykıran isimler olmayışı, ilmin rafta kalma sebebi olur. Bunun içindir ki âlimlerin birbiriyle ihtilaflarını, sonra gelenlerin öncelilere karşı çıkmasını kesinlikle tabî görmeliyiz.

Fakat tabî görülmeyecek olan, edepsizliktir. Ümmetimizin bundan bin sene önce yaşamış büyüklerine sokak ağzıyla hitap etmek yerden göğe doğru taş fırlatmaya benzer ki yanlıştır, edep dışıdır. Ulema arasındaki ihtilaf gerek kişiler bazında gerek mezhepler açısından dinin lehine olagelmıştır. İşin edebini ve haddini bilmeyenler yüzünden zarar edilmiştir. Müslümanlar'ın sıkıntısı bu hususta bundan ibarettir.

Konumuzu bilinen bir isim üzerinden örneklemek için mesela Ebu Hanife'nin yüz bin görüşü olduğunu var sayalım. Yaklaşık elli yıl süren ilim hayatında belirttiği bu görüşlerin hemen hepsi, onun sağlığında veya vefatını izleyen yüz sene içinde bizzat kendi talebeleri ve onu yanlış bulan ulema tarafından yoğun bir tenkit yağmuru altında tutulmuştur. O kadar ki adeta Kur'an ve sünnet dışında bir şey söylemişçesine 'ehl-i rey' diye adlandırılmış, karşısındakiler Kur'an ve sünnet ile hareket ediyorlar da Ebu Hanife kendi görüşleri doğrultusunda yürüyor izlenimi doğmuştur. Oranını yüz bin olduğunu var sayarak örnekleyebileceğimiz bu yekûn içinde Ebu Hanife'nin 'caizdir, caiz değildir' şeklinde belirttiği görüşler ve karşısında duran cevapların hemen hepsi ortadadır.

(Aslında bilinirliğinin haricinde konuyu Ebu Hanife ismi üzerinden değerlendirmemizin başka bir nedeni de ashab-ı kiramın ardından bir fıkıh ekolü ve âlimler arasında hareketlilik başlatmanın ona nasip olmasıdır. Dolayısıyla bütün hücumlar da ona yönelmiş, artılar da eksiler de onun hanesine

yazılmıştır. İmam Şafî, onun talebesinin talebesidir ve zaten kendisinin, “biz fıkhıta Ebu Hanife’nin çocukları durumundayız” demesi meşhurdur.)

Ebu Hanife’nin uygulamalarına karşı gelişen muhalefeti de bizim şimdilerde zihnimize şekillenmiş türde bir karşı duruş sanmamak gerekir. İktidarda olan ne yaparsa yapsın muhalefetin bir şekilde itiraz edip “bu yanlıştır” dediği kör düşmanlık gibi bir durum söz konusu değildir. Ona gelen itirazlar, sözlerinin ilmî olarak doğru bulunmadığı yönünde olmuş ve bu minvalde kalmıştır.

Elli yıllık ilim hayatı ve sonraki yüz elli yıl boyunca mirasının tartışıldığı süreç tam bir mücadeleden ibarettir. Bu süreçte kalem stratejileri geliştirilip ortaya konmuş olduğu gibi bugün kıldığımız namazdan tuttuğumuz oruca kadar bütün muamelatımızda da o günün içtihatları kullanılmaktadır. Nihayet, Müslümanlar Ebu Hanife’nin mezhebinde de olsalar, İmam Malik’in mezhebini de tutsalar neticede Ebu Hanife’den istifade ederler.

Ebu Hanife’nin yüzlerce âlim tarafından tenkit edildiği söylenebilir. Bu âlim şahsiyetler Ebu Hanife’nin seviyesinde veya ona yakın olmalarından ötürü çok kıymetli ilim birikimi taşımaktaydılar. Günümüzün iyi bir bilgisayar programıyla zamanında Ebu Hanife’nin tezleri ve ona karşı çıkışları hesaplayacak olsak, yukarıda farz ettiğimiz gibi yüz bin sayısını düşünelim, aralarından tartışılan ve karşı çıkılanların sayısı olsa olsa beş bin dolaylarında kalacaktır. Yani yüzde beş civarında bir orandan bahsedilebilir.

Ebu Hanife’nin -rahmetullahi aleyh- fıkıh kitaplarının en yoğun gündemli konu başlığı olan namaz hakkındaki içtihatları (zamanın tabiriyle *istihsan*) tenkit edileceği zaman bunların tamamı eleştiriye tutulmuyordu. (Namaz fikhin en geniş bölümü olmasına karşın, bu hususta bile tenkit edilen başlıklar on taneyi ya geçer ya geçmez.) Ebu Hanife arıdan üretilen balın zekâtının olup olmayacağıyla ilgili bir söz söylemiş, diğerleri de buna bir cevap vermiştir.

Hanefî mezhebini bir köşeye, karşısına da Şafî, Malikî, Hanbelî, Zahirî mezheplerini koysak ve bütün hücumları toplasak ortada sayılamayacak kadar konu başlığı yoktur. Mesela nikâh konusunda fıkıh kitapları yaklaşık elli sayfa tutarında yer ayırır. Ebu Hanife ile diğerleri arasındaki fark, Ebu Hanife’nin kız çocuğunun babasından izin almadan da evlenebileceği ama babasının bunu kadiya şikâyet hakkı bulunduğu, kadının da şeriata aykırı durum yoksa nikâha onay vererek nihayetinde babanın izin vermediği bir evliliğe şeriatın yeşil ışık yakabileceği demesidir. Diğer mezhepler bunun karşısına, baba izin vermeksizin kızın evlenemeyeceği görüşüyle çıkmışlardır. Bu Ebu Hanife’nin tek kaldığı, diğer hepsinin ona muarız olduğu bir manzaradır ki böyle binlerce örnek yoktur.

Manzaranın gösterdiğinden anlarınız ki Ebu Hanife rahmetullahi aleyh, hata etmesi mümkün bir beşer olmakla beraber ona hata ettiğini söyleyenler de hata etmesi mümkün birer beşerdir. Peki, yapılan onca tartışmada herhangi bir muhalifi Ebu Hanife’yi, söylediklerini Fars kültüründen taşıdığı ve yaptığının da casusluk olduğuyla itham etmiş midir? Hayır. Ebu Hanife’ye yapılan muhalefet daima içtihadının yanlış olduğu üzerinden yürümüştür. Bu da zaten bir âlimin diğer âlime karşı vazifesidir.

Diğer bir mesele de şudur ki Ebu Hanife’nin (veya başka bir müçtehidin) içtihatlarını ümmetimiz, “madem onu seviyoruz, bütün içtihatlarını peşinen kabul edelim” şeklinde toptancı bir yaklaşımla almamıştır. En başta kendi talebeleri almamıştır. Mesela Ebu Hanife, İslam’a yeni girmiş ve henüz Kur’an öğrenimi almamış birinin Fatihâ suresinin kendi dilinden okumasının namazına halel getirmeyeceği yönünde fetva vermiş, kişinin namazsız kalmaktansa bari geçici olarak mealinden okuyup namazını kılabilceği içtihadını etmiştir. Buna Ebu Hanife’nin talebeleri de diğer müçtehitler de itiraz etmiş, Fatihâ’nın Arapça haricinde bir dille okunamayacağını söylemişlerdir.

Hamamcılıkla uğraşırken hocasının bir nevi burs vererek yanına alıp yetiştirdiği Ebu Yusuf, kendini ilerleterek Ebu Hanife’nin içtihatlarına itiraz edecek seviyeye gelmiş bir âlimdir. Ebu Hanife de bu itirazlarla iftihar etmiştir. Çünkü hocası işinden geçinmiyor, unvan almak için didinmiyordu; dinini büyütme çalışıyordu. Buna talebesi azmederse de bundan mutlu oluyordu.

Sonuçta ümmet-i Muhammed, Ebu Hanife'nin tartışılan pek az sayıdaki içtihadını benimsememiş ve kütüphanelere emanet etmiştir. Bunu da âlimlerimiz, bir okyanus sahilinin kenarında duran iki pet şişeden ötürü okyanusun kirlendiğini iddia edememek türünden bir bakışla görmüşlerdir. Narin bir hatıra bu mevzuyla anlamakla ilgili epey yardımcı olacak frekans içerir:

Ahmed Davudoğlu hoca efendi, benim Gaziosmanpaşa'da okuduğum yıllarda o semtte oturuyordu. Ali Nar hocamın vesilesiyle evine gitme şerefi bana nasip olmuştu ve hafız oluşum, bir de Riyazu's-Salihini ezberlemeye söz vermem nedeniyle beni pek sevmişti. Cuma günleri yanına gelmemi söylemişti. Ben de okul tatil olur olmaz yanına giderdim. O zamanlar Sahih-i Müslim Şerhi'ni bitirmişti, İbni Abidin tercümesine başlamak istiyordu.

Söz tercümelerden açılınca şöyle bir hatıra nakletmişti: "Ben aslında Hanefî fıkhnın daha köklü ve eski bir eseri olan Bedaiu's-Sanai'i tercüme etmek istiyordum. Lâkin istihare ettim, sonuç pek hoş olmadı. Yine de başlayayım istedim. Bir günde bir satır yazamadığım zamanlar oldu, ne yapıp edip giriş bölümünü bitiremedim. Müslim'i şerh ederken o kadar zorlanmamıştım ama üstelik ders olarak okuduğum kitaplardan olmasına rağmen bunu niye tercüme edemediğimi merak ediyordum.

Sonra tuluat oldu. Kasanî (Bedaiu's-Sanai'in müellifi), Ebu Hanife'nin namazda Arapça bilmeyenin Fatihâ'yı Farsça ile okuyabileceği görüşünü sanki kabul edilmiş bir görüş gibi nakletmiştir. Hâlbuki bu kabul görmemiş bir içtihatı. Düşündüm ki ben bu kitabı (dolayısıyla kitaptaki bu görüşü de) tercüme etmekle Türkiye'de ezanı Türkçeleştiren, Kur'an'ı güya hürmet için Türkçe'yle okuyan kimselere istemeden destek olacaktım. Anladım ki Allah bu kitabın tercümesinden beni alıkoymaktadır. Sonra İbni Abidin tercümesine geçince işimin kolaylaştığını gördüm."

Kabri nur olsun. Allah onu dostlarıyla buluştursun ve bizi de onlarla haşretsün.

*

Ümmetimizin Ebu Hanife, İmam Şafîî renkleri vardır ancak ümmetimizin rengi bu isimlerden biri değildir. Buradan bir noktaya geliyoruz ki âlimlerimiz arasında içtihat etmeye yönelik fikir ayrılıkları yaşanması doğal kabul edildiği kadar dikkat edilmesi gereken başka bir husus da bu ayrılıklardan doğan farklı içtihatların dinimizde hareketlenmeye vesile olmasından ötürü sevincimizi celp etmesi gerektiğidir. Vurguladığımız diğer nokta da şudur ki âlimler arasında sürececek bir denkler ihtilafına çoluk çocuk mesabesinde kimseler karışmamalı, âlimleri kendince yarıştırmaya veya puanlamaya tâbi tutmamalıdır. Bu laubalilik olur. Bir arabanın kadrında yüz yirmi yazması usta bir şoförün o arabayla yüz yirmi basmasında tehlike olmayacağı manasına gelir; tehlike, o arabanın bir çocuğun eline düşmesindedir.

Gerek ümmetimizin ilk asırlarında gerek zamanımızda yaşayan âlimlerin ehliyeti olmayan insanlar tarafından tartışılmalarını asla kabul edemeyiz. Mukaddesatımız arasında 'âlimler' başlığı yoktur elbette ama onların, kimin mirasçısı olduklarını unutmamak da lazımdır. Âlimler barikatı aşıldığında hedef Resûlullah, o da aşıldığında karşı cephe alınacak olan Allah Teâlâ'dır. Dolayısıyla olanca renk tonu farklılıkları ve içtihat ihtilaflarına rağmen ulemanın muhakkak korunması gerekir. Zaten âlim olmasa da bir Müslüman'ın onurunu korumak Müslümanlık gereğidir –kaldı ki âlimin hayda hay korunması elzemdir.

Doğal olmayan ise âlimin, içtihat için elinde bulunan inisiyatifini bireysel menfaati için kullanmasıdır. Bu âlim olma standardının dışına çıkmak anlamına geleceği için konumuz dışındadır.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. وَصَلَّى اللَّهُ وَسَلَّم عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd, Efendimiz Muhammed aleyhisselama, ailesine, ashabına salat ve selam olsun.